

MATNLAR (DARSLIKLAR) USTIDA ISHLASH VA SHU ORQALI NUTQIY MALAKALARNI O‘STIRISH

Umirzakov Qodirjon Toyirjonovich

ADCHTI ingliz tili va adabiyoti kafedrası ingliz tili o‘qituvchisi

Umirzakova Shahzodaxon G‘ofurovna

ADCHTI ingliz tili va nazariy aspektlari kafedrası ingliz tili o‘qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8079464>

Annotatsiya: Bilamizki, so‘zlashuv tili nutq o‘stirishning dastlabki bosqichi hisoblanib, u asta-sekin takomillashib boradi. So‘zlashuv tili esa o‘qilgan matnlarni og‘zaki hikoya qilishda namoyon bo‘ladi. Maqolada matnlar ustida ishlash orqali tinglab tushunish nutqiy malakalarini shakllantirish usullari tadqiq etilgan.

Kalit so‘zlar: nutqiy malaka, og‘zaki va yozma nutq, tinglab tushunish, audiomatn, nutq, o‘quvchi, tafakkur.

РАБОТА НАД ТЕКСТАМИ (УЧЕБНИКАМИ) И ТЕМ САМЫМ РАЗВИТИЕ РЕЧЕВЫХ НАВЫКОВ

Аннотация: Мы знаем, что разговорный язык-это начальная стадия развития речи, которая постепенно совершенствуется. С другой стороны, разговорный язык проявляется в устном повествовании прочитанных текстов. В статье исследованы методы формирования речевых навыков понимания на слух через работу над текстами.

Ключевые слова: речевая компетентность, устная и письменная речь, понимание на слух, аудиоконференция, речь, читатель, мышление.

WORK ON TEXTS (TEXTBOOKS) AND THEREBY CULTIVATE SPEECH SKILLS

Annotation: We know that colloquial language is considered the initial stage of speech cultivation, and it gradually improves. Colloquial language, on the other hand, manifests itself in the oral narration of the texts read. The article examines the methods of formation of speech skills of listening comprehension through work on texts.

Keywords: speech qualification, oral and written speech, listening comprehension, audiomatn, speech, reader, contemplation.

KIRISH

O‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqlarini me‘yorlashda, ularning mutanosibligini ta‘minlashda, milliy tilning tabiati va o‘ziga xos xususiyatini belgilashda, ifoda va talaffuz qonuniyatlarini aks ettirishda ohangdorlik, ya‘ni qiroat bilan o‘qishning amaliy ahamiyatini o‘stirish, adabiy til me‘yori va mezonlariga rioya qilish, o‘qish metodlarini takomillashtirish yo‘llarini izlash va eng qulaylarini amaliyotga tatbiq qilish zarur.

O‘qish darslarida o‘quvchilar nutqini o‘stirish, ularning tafakkur qilish faoliyatlarini kengaytirish orqali o‘qilayotgan matinning mazmunini o‘zlashtirish imkoni yaratiladi.¹

Badiiy matnlarni tahlil qilish usuli orqali o‘quvchilarning nutqini o‘stirish maqsadga muvofiqdir. Ma‘lumki, so‘zlashuv tili nutq o‘stirishning dastlabki bosqichi hisoblanib, u asta-sekin takomillashib boradi. So‘zlashuv tili esa o‘qilgan matnlarni og‘zaki hikoya qilishda namoyon bo‘ladi. So‘zlashuvga o‘rganish barcha darslar jarayonida amalga oshadi, lekin o‘qish darslari yetakchi ahamiyat kasb etishi kerak.

¹ Q.Shodieva. Nutq o‘stirish uslubiyati. Toshkent: “O‘qituvchi”, 2002. 5- bet.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

O'quvchilarning og'zaki va yozma nutqlarini me'yorlashda, ularning mutanosibligini ta'minlashda, milliy tilning tabiati va o'ziga xos xususiyatini belgilashda, ifoda va talaffuz qonuniyatlarini aks ettirishda ohangdorlik, ya'ni qiroat bilan o'qishning amaliy ahamiyatini o'stirish, adabiy til me'yori va mezonlariga rioya qilish, o'qish metodlarini takomillashtirish yo'llarini izlash va eng qulaylarini amaliyotga tatbiq qilish zarur.

Til qonunining ta'limga tatbiqi munosabati bilan bolalarni o'qishga o'rgatishdagi usullarni to'g'ri qo'llash (ko'rgazmalilik, tarqatib beriladigan topshiriqli qog'ozlar bilan ishlash yo'llarini bilish) usullari takomillashtiriladi.

Bolalarning o'z fikr-taassurotlarini ifodalashlari uchun savol-javob nutqni egallashlariga ko'proq o'rin beriladi. His-tuyg'uli nutq, fikrni ta'sirli ifoda etish, o'qish paytidagi nutq, ertak aytib berishdagi ohang va nutq, hazil-mutoyibadagi nutq uyg'unlashishi, o'quvchilarga zavq-shavq bag'ishlashi lozim.

Bolalarni faollikka o'rgatish uchun ma'nodosh so'zlarni topish o'yinlarini tashkil etish, bunday so'zlarni nutqda o'rinli qo'llashni gap tuzishda esa so'zlar orasidagi bog'lanishga mos turli o'xshatishlar topish kabi ishlar doimiy ravishda o'tkaziladi. Rasmlarga yoki tasviriy vositalarga qarab gap tuzishni gapda so'zlarning tartibiga, ularning bir-biriga bog'lanishiga, so'zlar o'rnini almashtirib, gapni qayta tuzib o'qishda, izchillikka rioya qilish mashqlarini o'tkazishga e'tibor beriladi.

Bolalarda nutq madaniyatini tarbiyalash uchun og'zaki nutq namunalari foydalanish, ularga taqlid qilish, ko'proq yod olishga e'tibor berish mashqlarini o'tkazish tavsiya etiladi. Bolalarga hamisha o'z nutqiga e'tiborli bo'lish, o'rtoqlarining nutqiga odilona baho berishga o'rgatiladi. Kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining yod olish qobiliyatlarini rivojlantirish borasida o'tmishdagi maktablar tarjibasi juda qo'l keladi. Qadimda maktablarda bolalar o'qiganlarini yod olish usullarini o'zlashtirib olganliklari uchun ularning xotiralari yaxshi bo'lganligi ma'lumdir. Shularni hisobga olib, o'quv dasturida yodlash uchun 12-14 ta she'r namunalari berildi. Ular ham ta'limiy, ham tarbiyaviy ahamiyatga egadir. She'rni yoddan aytishda ifodalilikka, nutq odobiga rioya qilish, shoshilmay, yoqimli ovozda o'qish talab etiladi.

TADQIQOT NATIJALARI VA MUHOKAMA

Tilimizning lug'at boyligi tarkibida yorqin, ifodali nutqni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan hamma vositalar mavjud. So'zlarni ko'chma ma'noda ishlatish imkoniyati va buning natijasida so'zlarning ko'p ma'no kasb etishi lug'atimizning yanada boyishiga imkon beradi.

Nutqning taraqqiyotini aniqlash yuzasidan o'tkazilgan tajribalar dastlab so'zlarning vujudga kelishi va shu asosda dastlabki umumiy tushunchalarning paydo bo'lib, shakllanishini ko'rsatadi.

Fikrni rejali ifodalash nutq o'stirish ishlarida, ayniqsa, muhim ahamiyat kasb etadi. Reja tuzishni o'quvchilar birinchi sinfdanoq mashq qilganlari uchun ma'lum ko'nikmaga ega ekanliklarini hisobga olib, ikkinchi sinfda bu ishni tez-tez takrorlash maqsadga muvofiqdir. Mazkur sinfda ham reja tuzish ishlariga o'qituvchi rahbarlik qilishi va o'quvchilarda mas'uliyatni sezish hissini yuzaga keltirishi kerak. Reja darak, so'roq, ba'zan atov gap shaklida ham tuziladi. Reja asosida bayon qilingan matn tahlili o'quvchilarga tushunarli bo'ladi. Kuzatishlarimizdan ma'lum bo'ldiki, boshlang'ich sinf ona tili darsliklarida² nutqiy kompetensiyani shakllantirishga

² T.G'afforova, E.Shodmonov, X. G'ulomova. Ona tili. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 1-sinfi uchun darslik. "Sharq" nashriyot-matbaa ijodiy uyi, Toshkent – 2017.

doir mashq va topshiriqlarda o‘qish va tushunish yuzasidan topshiriqlar ko‘p. Biroq, tinglab tushunishga oid birorta topshiriq kiritilmagan.

Berilgan topshiriqlarning og‘zaki suhbat, yozma va ko‘proq o‘qituvchi bilan muloqotga kirishgan, ta’limiy diktant turlarida tinglab tushunishga qaratilgan-ku, desak, fikrimiz xato bo‘ladi. Chunki tinglab tushunish alohida ko‘nikma, uni shakllanishi ketma-ket va uzviylikda kechadigan jarayon. Bu ko‘nikmani alohida shakllantirish va baholash o‘rinlidir.

XULOSA

Tinglab tushunish darslari mana shunday yangi yondashuvlar asosida uzviylikni ta’minlagan holda aniq maqsadlar asosida yaratilmog‘i, tinglab tushunish bosqichma-bosqich amalga oshirilmog‘i lozim. Bu tinglash jarayonining oddiydan murakkab narsalarga o‘tishini anglatadi. Bundan tashqari tinglovchilar nimani tinglash kerakligi, qayerda tinglash kerakligi va qanday tinglash kerak ekanliklarini bilishlari lozim. Bu ko‘rsatmalar albatta o‘qituvchi tomonidan tushuntiriladi.

Adabiyotlar:

1. Q.Shodieva. Nutq o‘stirish uslubiyati. Toshkent: “O‘qituvchi”, 2002.
2. T.G‘afforova, E.Shodmonov, X. G‘ulomova. Ona tili. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 1-sinfi uchun darslik. “Sharq” nashriyot-matbaa ijodiy uyi, Toshkent – 2017.
3. Umumiy o‘rta ta’limning Milliy o‘quv dasturi, 2021.